

УДК 316.362.4:364

Beata A. Zięba, Adelina Zięba

PROBLEMY FUNKCJONOWANIA SPOŁECZNEGO RODZIN WIELODZIETNYCH (FUNCTIONING AND SOCIAL PROBLEMS OF LARGE FAMILIES)

У статті наголошується на помітному зниженні народжуваності в сім'ях, що, безсумнівно, пов'язано зі змінами в політиці, економіці і суспільстві за останні двадцять років. Внаслідок цих демографічних змін зосереджується увага на проблемі функціонування багатодітних сімей, в яких часто фінансові труднощі перешкоджають якісному рівню життя, обмежують можливості задоволення інтересів і потреб дітей (відпочинку, здоров'я, освіти тощо), що призводить до певних соціальних збитків. Тому слід докласти всіх зусиль для забезпечення умов, в яких дитина з багатодітної родини, могла б в повній мірі використовувати послуги, передбачені конституцією для всіх громадян – особливо можливість навчатися.

Ключові слова: сім'я, багатодітна сім'я, школа, освіта, навчання, виховання, соціальні послуги, соціальна робота, соціальні потреби, збитки, стереотипи, рід.

W Polsce ostatnich dwóch dekad jaskrawo rysują się zmiany zarówno gospodarcze, ekonomiczne, cywilizacyjne, kulturowe, jak i w obrębie swoistych przemian społecznych, które dotknęły również polskie rodziny. Oprócz widocznego spadku dzietności (bo najczęściej rodziny ograniczają się do jednego lub dwojga dzieci, gdyż kierują się względami ekonomicznymi) na uwagę zasługuje sytuacja i pozycja rodzin wielodzietnych oraz ich funkcjonowanie społeczne, materialne, ale też w sferze edukacyjnej czy kulturalnej.

Według Z. Tyszki „Rodzina to ustrukturalizowany i funkcjonalnie powiązany zbiór jednostek i specyficznych substruktur oraz mikroelementów społecznych tworzących mikrogrupę i zarazem instytucję społeczną, powiązaną wewnątrznie więzi małżeńską, więzią pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji oraz wypełniających jednocześnie szereg istotnych, ważnych, zintegrowanych ze sobą funkcji wobec jednostek i społeczeństwa, opierający się na regulatorach występujących w kulturze behawioralnej.” [12: s.43.]

Rodzinę jako grupę, wyróżnia współwystępowanie wspólnych cech takich, jak: miejsce zamieszkania członków, nazwisko, własność materialna, kultura duchowa oraz ciągłość biologiczna. [1: s. 184.]

Zbigniew Zaborowski podaje, iż rodzina jest (...) „grupą naturalną opartą na związkach krwi, małżeństwa lub adopcji, ale też (...) grupą społeczno-wychowawczą, która kultywuje określone normy i wartości, realizuje je za pomocą mniej lub bardziej świadomych metod i technik, posiada taką a nie inną strukturę wewnętrzną, układ ról, pozycji i wzajemnych stosunków.” [za: 7: s.29].

Zgodnie z literą prawa, rodzina powstaje wtedy, gdy: kobieta i mężczyzna podejmują wspólne pożycie bez dopełnienia jakichkolwiek formalnych warunków, jak i w razie podjęcia tego współżycia przez zawarcie małżeństwa. Wprawdzie rodzina, która oparta jest na faktycznym pożyciu może realizować takie same funkcje jak rodzina związana małżeństwem, jednak tylko funkcje realizowane przez rodzinę małżeńską otoczone są sankcją prawną. [10: s.4.]

Rodzina, traktowana jako instytucja, grupa społeczna czy też wychowawcza, pełni zatem wiele funkcji, zarówno wobec jednostki, jak i społeczeństwa. Realizacja tych funkcji względem jednostki, ma przede wszystkim na celu zaspokojenie jej potrzeb: biologicznych, psycho-społecznych, ekonomicznych. Z kolei realizowanie funkcji wobec społeczeństwa - może mieć miejsce poprzez wypełnianie zadań, które wynikają z potrzeb ogólnych społeczeństwa. [9: s.313.]

Poprzez znaczne różnicowanie życia rodzinnego należy uwzględnić różne kryteria przy tworzeniu typologii rodzin. Głównie wyróżnia się kryteria, które dotyczą środowiska zamieszkania, struktury, źródła utrzymania, rodzaju wykonywanej pracy.

Słów kilka o rodzinie wielodzietnej

W społeczeństwie polskim popularny jest obecnie model rodziny małodziejnej, typu dwa plus jeden – i nierzadko odraczane są decyzje o założeniu rodziny a tym samym o samej prokreacji. Ten stan rzeczy spowodowany jest głównie problemem bezrobocia, które znacząco wpływa na warunki

materialne, mieszkaniowe i jakość życia rodziny. W wielu przypadkach problematyczna sytuacja finansowa bądź mieszkaniowa, nie skłania rodziców do podjęcia odpowiedzialności za wychowywanie licznego potomstwa, wszak wraz z pojawieniem się kolejnego dziecka znacząco obniża się poziom życia rodziny. [6: s. 111] Dodatkowo, obecnie obowiązująca w Polsce strategia prorodzinna nie zachęca przyszłych rodziców do podejmowania decyzji o powiększaniu rodziny.

Rodzinę wielodzietną tworzy najczęściej gospodarstwo domowe, co najmniej pięcioosobowe, składające się z rodziców i trojga dzieci. Jednocześnie rodzic wychowujący troje dzieci w czteroosobowym gospodarstwie domowym - również zalicza się do rodziny wielodzietnej. [za: 4: s. 12].

Obecnie posiadanie dziecka uzależnione jest od kosztów utrzymania.

Wielodzietność rodzin w Polsce, mimo zarysowujących się zmian w jej postrzeganiu, w dalszym ciągu odbierana jest jako charakterystyczna cecha środowiskowa, i najczęściej:

- a) zamieszkuje na terenach wiejskich (56,4 % wg danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r.),
- b) posiada niższy poziom wykształcenia rodziców (47%- to rodziny osób z wykształceniem maksymalnie zasadniczym zawodowym),
- c) o niższych kwalifikacjach i kompetencjach zawodowych rodziców. [6: s. 113.]

Małżeństwa rodzin wielodzietnych są bardziej trwałe niż małżeństwa które są bezdzietne bądź takie, w których jest tylko jedno lub dwoje dzieci. Wyraźna zależność istnieje pomiędzy liczbą dzieci w rodzinie, a statystyczną częstotliwością rozwodów. W miarę wzrostu liczby dzieci w rodzinie, tym rzadziej dochodzi do rozkładu małżeństwa. [4: s.17.]

Wielodzietność jest czynnikiem wyraźnie spajającym rodzinę. Posiadanie licznego potomstwa skłania rodziców do zabiegania o trwałość i stabilność ich związku oraz o ich pozytywne relacje. Biorąc pod uwagę analizę danych statystycznych można założyć, że w rodzinach wielodzietnych rozwód małżonków jest rozwiązaniem ostatecznym, sięga się po niego dopiero po wyczerpaniu innych środków rozwiązywania problemów małżeńskich lub rodzinnych. Priorytetem dla rodziców jest dobro ich dzieci, które w wyniku rozwodu ucierpiałyby. Jednemu z rodziców w przypadku rozwodu byłoby znacznie trudniej podołać wychowaniu trojga lub większej liczby dzieci. [4: s. 18].

Na jakość i poziom funkcjonowania rodzin wielodzietnych wpływa wiele czynników, m.in.: miejsce zamieszkania, skład rodziny, aktywność religijna, dochody – baza materialna, która niejednokrotnie związana jest z poziomem wykształcenia rodziców i światem wartości jaki reprezentuje, aspiracje rodziców, potrzeby. Przy czym ocena poziomu funkcjonowania rodzin wielodzietnych może być dość zróżnicowana i zależna od perspektywy postrzegania, gdyż inaczej jej zdolności realizacji funkcji rodziny oceni członek rodziny, inny - pracownik socjalny, a jeszcze inny ogład będzie mieć polityk, demograf, lekarz, czy pedagog.

Przeciętne rodziny wielodzietne w dużym stopniu mają problem z zachowaniem równowagi finansowej, szczególnie gdy w rodzinie jest problem bezrobocia. Praca zarobkowa jest fundamentalną podstawą trwania większości rodzin. Przybiera ona na znaczeniu wówczas, gdy rodzina znajduje się w fazie powiększania. W wyniku dotkliwych braków finansowych następuje zahamowanie procesu powstania rodziny, a w sytuacji gdy rodzina już istnieje - sytuacja ta wpływa na (lub przyspiesza) jej rozkład, co nie jest korzystne dla dobra ogółu społeczeństwa. Poniękad - praca jest warunkiem założenia rodziny, i gwarantem posiadania środków na jej utrzymanie. [11: s. 352].

Przychody rodziny wpływają na zaspokajanie aktualnych potrzeb materialnych ich członków i stan gospodarstwa domowego. Dochody i rozchody rodziny składają się na poziom jej zamożności, status rodziny i jej umiejscowienie w strukturze społeczeństwa.

Chroniczny brak środków na utrzymanie rodziny - powoduje poczucie ogólnej deprivacji, bo brak pieniędzy zmusza do dokonywania radykalnych cięć przewidzianych na wydatki domowe co przekłada się na napiętą atmosferę między członkami rodziny, trudności w realizacji wielorakich funkcji rodziny. Negatywne psychiczne następstwa braku zatrudnienia warunkują narastanie atmosfery napięć, konfliktów, nieporozumień, wzajemnych oskarżeń. Zachowania takie zaburzają więź między małżonkami oraz między rodzicami a dziećmi. [5: s. 145].

Biorąc pod uwagę sytuację, w której zaburzone są relacje między członkami rodziny ze względu na braki finansowe wynikające z bezrobocia członków rodziny - dochodzi do zachwiania ról społecznych jej członków. Rodzice i dzieci dotknięte poczuciem wstydu z powodu swojej sytuacji separują się od

najbliższego otoczenia, swoje problemy starają się rozwiązać w hermetycznej strukturze wyłącznie najbliższej rodziny, z odseparowaniem choćby dalszej rodziny czy sąsiadów. Brak zatrudnienia związany jest z negatywnym aspektem funkcjonowania człowieka, a mianowicie spadkiem samooceny i odczuwanego szacunku wobec samego siebie. [13: s. 121]

Pogorszenie rodzinnej atmosfery, konflikty, przrzucanie winy za obecną sytuację finansową – jest bardzo często spotykanym zjawiskiem.

Może się zdarzyć i tak, że bezrobocie przybierze nieco innego znaczenia, np. gdy relacje między członkami rodziny nie są zaburzone. Szczególnie wymowna jest wówczas więź między członkami rodziny. Kiedy relacje w gronie rodzinnym pełne są wzajemnego zrozumienia, istnienie problem braku pracy może być szybciej i mniejszymi kosztami rodziny rozwiązany. Poświęcenie się rodziców, matki bądź ojca w zagwarantowanie bytu rodzinie jest wówczas doceniane przez wszystkich domowników. Aby pomóc rodzicom - dzieci często kosztem nauki własnej podejmują się pracy dorywczej, bądź intensywniej pomagają w gospodarstwie by współuczestniczyć w poprawie sytuacji bytowej rodziny.

Dość często w rodzinach wielodzietnych standard wyposażenia mieszkań jest bardzo zróżnicowany, dzieci nie mają swojego miejsca do nauki a z kolei brak miejsca do uczenia się – znacznie obniża komfort uczenia się i może niekorzystnie wpływać na cały proces uczenia się dziecka. [2: s. 343]

Dotkliwie jest też niezaspokajanie potrzeb żywieniowych. Niewłaściwa dieta, uboga w substancje niezbędne do prawidłowego wzrostu dzieci i młodzieży wpływa negatywnie na ich rozwój. W konsekwencji niewłaściwego odżywiania może dojść do pogorszenia się stanu zdrowia lub do długotrwałych zmian chorobowych w organizmie. [2: s. 343]

Według Winiarskiego, niezaspokojenie potrzeb członków rodziny prowadzi do :

- „ogólnej deformacji struktury potrzeb;
- nasilonego stanu ogólnego cierpienia, co z kolei utrwala poczucie niższości;
- fiksacji na nieefektywnych działaniach dążących do zaspokojenia potrzeb;
- chorobliwego rozbudzania wyobraźni;
- załamania i rezygnacji (apatii);
- zaburzeń socjalizacji, takich jak egocentryzm, nasilenie negatywnego stosunku do innych, złośliwości, agresywności;
- zahamowania lub regresu w rozwoju fizycznym;
- uzależnień”. [za: 8: s. 70]

Niedostatek środków i brak rokowania w potencjalne poprawienia stanu swojego położenia warunkuje powstanie ubóstwa które w sposób trwały będą dziedziczyły następne pokolenia. Pozostawianie rodzin samym sobie bez ich aktywnego wspierania , może doprowadzić do chęci zmiany sytuacji i podjęcia zachowań przestępczych. Farrington uznaje, że sposób funkcjonowania rodziny w największym stopniu wpływa na to, czy osoba wejdzie na drogę przestępczości. [8: s.71] .

Należy zwrócić uwagę na fakt możliwości stosowania niepożądanych technik wychowania przez rodziców, którzy skupieni na problemach socjalnych, materialnych i społecznych, mogą mieć problemy w zapewnieniu warunków stosownych dla prawidłowego rozwoju i socjalizacji własnego potomstwa [8: s.71] .

„Ubóstwo sprzyja pojawieniu się lub pogłębieniu dysfunkcji rodziny. Konflikty w rodzinie na tle niewydolności finansowej , napięcia, stresy, utrata wiary w skuteczność własnych działań, obniżona samoocena- wyzwalają agresję wobec członków rodziny, prowadząc do szukania „ucieczki” np. w alkohol. Dzieci poszukują źródeł finansowych pozwalających na zaspokojenie własnych potrzeb (często kształtujących się na podstawie obserwacji rówieśników, ale także wszechobecnej reklamy) wkraczają na drogę przestępstwa lub poszukują ich w sposób niezgodny z normami moralnymi (prostyucja).” [za: 2: s.351.]

Ubóstwo rodziny wielodzietnej wpływa na jej społeczne funkcjonowanie w kontekście integracji społecznej oraz czynnym uczestnictwie członków w życiu społecznym . Kształtowanie kompetencji społecznych jest utrudnione, a bywa że wręcz niemożliwe, kiedy w domu panują trudne warunki socjalno- bytowe. Koniecznym warunkiem właściwego funkcjonowania rodziny jest przede wszystkim czynne uczestnictwo z życiem społecznym. Rodzinom wielodzietnym nie są obce zjawiska takie,

jak izolacja społeczna czy wykluczenie społeczne z racji negatywnych stereotypów panujących w społeczeństwie. [3: s. 156.].

Rodzina jest środowiskiem wychowawczym wyrabiającym wzory zachowań, kształtującym kręgosłup moralny, wprowadzający w świat wartości, uczący powinności społecznych, reakcji na stres, rozwiązywania sytuacji konfliktowych. Prawidłowo funkcjonująca rodzina jest bazą dla prawidłowego fizycznego, psychicznego, emocjonalnego czy społecznego a wszelkie zjawiska patologiczne w rodzinie (alkoholizm czy inne uzależnienia, przemoc, konflikt z prawem, prostytutka itd.) niekorzystnie wpływają na rozwój i funkcjonowanie członków rodziny, podobnie jak ich poczucie wyalienowania, marginalizacji społecznej.

Rodziny wielodzietne w oczach społeczeństwa polskiego uznawane są z racji wielodzietności za patologiczne. Zjawisko wielodzietności jednak nie ma przypisanej patologii z racji bytu. Wiązanie patologii z rodziną wielodzietną jest w wielu przypadkach krzywdzące. Rodziny te czują się nietolerowane w społeczeństwie (nierzadko – też w najbliższych kręgach) gdy członkowie społeczeństwa wypowiadają się o nich niepochlebnie. [3: s.157.].

W rodzinach wielodzietnych zjawiska związane z problemem uzależnień przyczynia się do dysfunkcji struktury i systemu rodzinnego, a socjalizacja dzieci z rodzin wielodzietnych może przebiegać niewłaściwie. Dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi przejawiają zachowania nadpobudliwe, są często agresywne, mają skłonność do depresji, zachowań samobójczych, absencji w szkole i innych zaburzeń. Przeciwnie metody wychowawcze stosowane przez rodziców oraz brak jednomyślnego postępowania wobec dzieci skutkują tym, że pojawia się u nich brak poczucia bezpieczeństwa, wprowadza chaos, dziecko nie wie co jest właściwe oraz jak należy postępować. W wyniku niekonsekwentnego postępowania rodziców dziecko, może kierować jednym z nich, aby uzyskać osobistą korzyść, co może krystalizować zachowanie się dziecka w przyszłości i kształtować jego sposób postępowania. [8: s. 72].

W rodzinach wielodzietnych rodzicom dzieci przypisuje się niedostateczne umiejętności psychospołeczne. Wnioski takie wysuwane są na podstawie stopnia ich edukacji, kwalifikacji zawodowych, zatrudnienia, na podstawie ich przychodów czy otrzymywania zapomóg socjalnych. Na spadek skuteczności funkcjonowania społecznego rodzin wielodzietnych składa się na: „(...) poziom kompetencji rodziców, poziom zamożności społeczeństwa, stereotyp rodzin y wielodzietnej, negatywne procesy społeczne, niewydolność polityki w zakresie wsparcia rodzin i inne czynniki(...)” [8: s. 74].

Jak podaje B. Balcerzak-Paradowska „Ubóstwo rodzin powoduje dyskryminację dzieci i młodzieży, utrudnia ich szanse edukacyjne, zawodowe i życiowe. Niemożność pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, w różnych formach i zakresie, a zwłaszcza ograniczenie realizacji planów edukacyjnych, powoduje utrwalenie się zjawiska dziedziczenia upośledzonego statusu rodziców przez dzieci. Stanowi temu „sprzyja” brak aktywności ze strony rodziców, „pogodzenie się z losem”- spowodowane często brakiem pozytywnych rezultatów podejmowanych wcześniej próby zmiany sytuacji.” [Za: 2: s 351.]

W związku z zarysowanymi zagrożeniami funkcjonowania dziecka wychowującego się w rodzinie wielodzietnej, przed pedagogami i pracownikami socjalnymi stoi odpowiedzialne społecznie zadanie, by pomóc tym rodzicom i ich dzieciom w godnym starcie edukacyjnym i równie godnym starcie w dorosłe życie. Niech możliwości kształcenia jakie stwarza państwo wszystkim obywatelom, będzie właściwie i owocnie wykorzystane przez wszystkich, bez względu na status społeczny. Wszak edukacja dzieci i wykorzystanie potencjału jaki w nich tkwi, jest dobrem, w który powinniśmy inwestować wszyscy dla dobra społecznego.

Bibliografia:

1. Auleytner J., K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Warszawa 2001.
2. Balcerzak-Paradowska B., *Ubóstwo rodzin w Polsce*, (w:) Z. Tyszka (red.), *Współczesne rodziny polskie - ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001.
3. Bonisławska E. A., *Wielodzietność we współczesnych rodzinach polskich* (w:) E. Ozorowski, R. Cz. Horodeński, (red.), *Małżeństwo, Etyka, Ekonomia*, Białystok 2007.

4. Bonisławska E.A., Wielodzietność we współczesnych rodzinach polskich, Poznań – Opole 2010.
5. Faliszek K., Bezrobocie jako problem społeczny, (w:) S. Pawlas – Czyż, (red.), *Praca socjalna wobec współczesnych problemów społecznych*, Toruń 2007.
6. Forma P., Rodzina wielodzietna a kwestie socjalne (w:) B. Matyjas, J. Biała, (red.), *Rodzina jako środowisko pracy socjalnej. Teoria i praktyka*, Kielce 2007.
7. Janke A. W., Brągiel J., Kawula S., *Pedagogika rodziny: obszary i panorama problematyki*, Toruń 2004.
8. Kalinowski M., Zasoby adaptacyjne osób pochodzących z rodzin wielodzietnych (w:) M. Kalinowski, I. Niewiadomska (red.), *Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną*, Lublin 2010.
9. Kwak A., Rodzina – formy i warunki funkcjonowania (w:), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI Wieku*, Tom V, Warszawa 2006.
10. Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, s.4.]
11. Śledzianowski J., Bezrobocie i jego skutki dla degradacji osoby i rozbitcia rodzin, (w:) H. Marzec, Cz. Wiśniewskiego, (red.), *Rodzina na początku III Tysiąclecia - obraz przeszłości i teraźniejszości*, Tom I, Piotrków Trybunalski 2009.
12. Tyszka Z., *System metodologiczny wieloaspektowej, integralnej analizy życia rodzinnego*, Poznań 2001.
13. Wolska-Długosz M., Różnorodność form pomocy rodzinie dotkniętej bezrobociem, (w:) B. Matyjas, J. Biała, (red.), *Rodzina jako środowisko pracy socjalnej. Teoria i praktyka.*, Kielce 2007.

Currently, there is a marked decline in fertility rates in families, which undoubtedly stems from the transformations of political, economic and social past twenty years. In the case of these demographic changes is worth noting the problem of the functioning of large families that often financial difficulties translating into lower quality and standard of living, limited possibilities fulfill their needs (interests, leisure, health, education, etc.) and are subject to certain social prejudices. It should therefore make every effort to ensure that a child growing up in a family with many children could take full advantage of all goods which are envisaged constitutionally to all citizens - especially the possibility of learning.

Keywords: family, large family, school, education, learning, upbringing, social services, social work, social needs, prejudices, stereotypes, gender.

УДК 316.7:37.015.311

Marek Paluch

WYKORZYSTANIE KULTURY W PROCESIE WYCHOWANIA I TERAPII PEDAGOGICZNEJ

У статті розглядається питання виховання та розвитку людини у зв'язку з культурою, яка є її оточуючим світом. Проблематика культури в контексті навчального процесу з'явилася в кінці 90-х років минулого століття в Програмі Всесвітнього Десятиліття Культурного Розвитку, яка була створена ЮНЕСКО. Культурні цінності в процесі навчання впливають на дві площини життя людини: індивідуальну та суспільну. Культурна освіта трактується як приготування до участі в культурному житті суспільства, як навчання вмінню спілкуватися у спільноті за допомогою благ культури. Автор статті підкреслює взаємовідношення між культурою і людиною та подає різноманітні види педагогічної терапії і чинники, які використовуються в терапевтичних діях.

Ключові слова: культура, терапія, педагогічна терапія, соціальна робота, виховання, культурні цінності, терапевтичні дії та чинники, культурна освіта, виховне втручання, діти і молодь, навчальний процес, особистісний розвиток.

Współczesny człowiek w swoim życiu napotyka na wiele trudności, przeszkód i niepowodzeń. Zmiany i przeobrażenia we wszystkich sferach życia społecznego, od ekonomicznego, kulturowego, wyznaczana jest przez procesy globalizacyjne i rewolucję informacyjno- społeczną. W coraz